

Икономика на грижите

Диана Съботинова*

Грижите включват всички дейности, които подобряват физическото и емоционалното здраве и благополучие на хората. Грижите са от съществено значение за поддържането на човешкия живот и за възпроизводството на работната сила и обществата. Следователно икономиката на грижите представлява основен принос към икономическото производство и устойчивото развитие. Грижите, както платени, така и неплатени, в момента се извършват предимно от жени. Въпреки значението си, работата по грижите продължава да е лишена от видимост. Тя се подценява и пренебрегва при разработването на икономическите и социалните политики.

Пандемията от COVID-19 затвърди централната роля на грижите и подчерта как икономиката на грижите и икономическите и социални неравенства са дълбоко преплетени. Жените посвещават по-голямо време на неплатена работа, а затварянето на институциите за грижи и образование по време на пандемията увеличи количеството на това време. Въпреки че на платената работа на жените по полагането на грижи се гледа като на „основна работа“ в борбата срещу пандемията, нейното парично признаване и условията на труд не са се променили към по-добро. Тези предизвикателни условия на труд и ниското заплащане в професиите, свързани с грижите, остават ключови пречки при набирането и задържането на персонал.

Политиките за цялостни грижи са фундаментални за икономическото овластяване на жените и равенството между половете. Политиките за грижи трябва да се превърнат в ключов елемент в икономическите и социалните политики. Икономиката на грижите създава

работни места както пряко, така и непряко и позволява на другите сектори на икономиката да функционират адекватно.

Това предполага признаването на икономиката на грижите като съставен елемент на икономиката, изисква икономически и социални политики, които признават всички форми на грижи и признават тяхната икономическа стойност, като същевременно осигуряват инвестиции в икономиката на грижите; намаляването на определени форми на работа по полагане на грижи и преразпределението на отговорностите за полагане на грижи както между жените и мъжете, така и между семействата, държавата и частния сектор, са ключови компоненти на икономическите и социални политики, чувствителни към грижите. Политиките могат също така да повлияят на системата за възнаграждение за работещите в системата на платените грижи и да насърчат тяхното представителство, както и това на получателите на грижи и на предоставящите неплатени грижи. **Различните видове труд в икономическите теории и статистиката**

Икономическата концепция за труда е формулирана в контекста на индустриалната революция. През 1800 г. на жените, чиято работа се състои предимно от грижи за семействата им, се гледа като на производителни работници. Към 1900 г. жените са официално понижени до категорията на „зависимо население“, която включва деца, болни и възрастни хора. Тази промяна е в резултат на изместване на стоковото производство от домакинството към фабриката в ранните години на индустриализацията.

Във водещите индустриални икономики през втората половина на XIX век икономическата и идеологическа борба относно ролята на мъжете и жените води до нормата, според която само мъжете извършват платена работа, и то ако домакинствата им могат да си го позволят. Дейностите на жените, необходими за воденето на домакинството, стават несъпоставими с работата, която мъжете (или други жени) вършат в платената икономика. Печеленето на пари става работа на мъжете, докато жените имат свои собствени домашни задължения, които са обвързани с морални

* проф. д-р Диана Съботинова,
Бургаски свободен университет

задължения.

При тези обстоятелства трудът се определя (както в икономическата теория, така и в статистиката) като платена икономическа дейност, свързана с пазара. Конвенционалният икономически анализ определя „работата“ като платена заетост, въпреки че икономическият живот зависи както от платената работа, така и от неплатените дейности, извършвани от домакинството. Този подход към труда води до ситуация, в която неплатената работа, извършвана от повечето хора в продължение на дълги часове в домакинството, е статистически, икономически и политически невидима.

Трудът се състои от всички форми на производствена дейност, независимо дали е платена или неплатена работа и дали е във формалната или неформалната икономика. Този труд включва работата, която хората вършат в домакинствата, доброволческите организации и политическите организации. Неплатеният домашен сектор предоставя услуги за полагане на грижи директно на членовете на домакинството, които допринасят за индивидуалната социализация, за възпроизводството и поддържането на способностите на хората, развивайки социалната структура, чувството за общност, гражданска отговорност и норми, които поддържат доверие, добра воля и социален ред. Затова неплатеният домакински труд е от решаващо значение за развитието на икономиката и обществото.

Грижите могат да се дефинират най-общо като работа, която включва грижа за физическите, социалните, психологическите, емоционалните нужди и нуждите на развитието на хората. Концепцията за полагане на грижи описва работата, която изисква лично внимание, услуги, които обикновено се предоставят от едно лице на друго. Трудът за полагане на грижи включва не само изпълнението на физически задачи, но и развитието на връзка. Независимо от това грижите се възприемат като работа, защото изискват компетентност, умение и учене, за да се извършват добре.

Проучванията за използването и баланса на времето са теоретична конструкция, използвана за измерване на разпределението на

времето между различни видове дейности (свързани с извършването на платена и неплатена работа). Неплатеният труд се разделя на домакинска работа и работа по полагане на грижи. Домакинската работа включва дейности като готвене, чистене, пране, строителство и ремонт. Грижите се отнасят до полагане на грижи както за деца, така и за зависими възрастни.

Неокласически подход относно икономическия принос на жените

Разделянето на производството от възпроизводството, което се случва по време на индустриалната революция, води до изчезването от макроикономическия анализ на неплатения труд и грижи, предоставени от жените в домакинствата. Свързването на жените с неплатения домашен труд и мъжете с пазара на труда е един от факторите, които водят до обезценяването на женския труд. Артър Пигу и Алфред Маршал твърдят, че приносът на жените в икономиката, а именно дейностите, които те извършват в домакинството, не трябва да се включват в системата на националните сметки. По тази причина неплатеният труд и разпределението на времето не са изследвани задълбочено.

През втората половина на ХХ век настъпва обрат, като представителите на тази школа се опитват да анализират разделението на труда в домакинството по пол. Това разделение до голяма степен се обяснява с модела на сравнителното предимство, който твърди, че бракът осигурява икономически ползи и за двамата партньори. Заключение е, че домакинствата максимизират общото количество стоки и услуги – както тези, произведени на пазара, така и тези, произведени у дома. Това е обяснението защо жените се специализират в предоставянето на домашни стоки и услуги.

Членовете на семейството се специализират в платения пазар на труда или в домашния труд в съответствие с тяхната относителна производителност в тези сектори. За да се максимизира производството на домакинството, тези, които са по-производителни на пазара на труда, ще се

специализират там, докато тези, които са по-производителни в дома, ще се превърнат в домашни работници, като всеки член ще се специализира само в един сектор. Жените биват определяни като притежаващи сравнително предимство в домакинската работа поради тяхната роля в репродуктивния процес.

В неокласическата икономика акцентът е поставен върху методологията на индивидуализма, теорията за рационалния избор и разграничението между публичната и частната сфера. Това помага да се обясни не само маргинализацията на икономическия принос на жените, но и пренебрегването на емоционалната сфера. Най-известният и често цитиран пример на неокласически модел на семейството е разработен от Гари Бекер (1981). Неговите теории за икономиката на брака, съчетани с теориите му за разпределението на времето, поставят основата на неокласическите интерпретации на разделението на труда по пол. Моделът на Бекер включва следните допускания: жените са икономически зависими; главата на семейството се грижи за другите членове на семейството; решенията на домакинството зависят от общия доход, като е без значение кой получава този доход; непазарният труд се класифицира като свободно време, което обезценява работата по полагане на грижи, извършвана в дома, и я прави невидима.

В този модел бракът се разглежда като фирма от двама души, като един от членовете е „предприемачът“, който „наема“ другия. В тази интерпретация домакинството се състои от алтруистична глава на домакинството, чиито предпочитания отразяват загриженост за благосъстоянието на другите. В този случай вътрешносемейното разпределение е това, което отразява функцията на полезност на алтруиста, като предмет на ограничение са семейните ресурси.

Предоставянето на услуги за полагане на грижи е социален, както и икономически въпрос и за конвенционалните икономисти е все по-трудно да продължат да смятат дейностите по полагане на грижи за неикономически, само защото се извършват в неформалните сфери на икономиката и без заплащане. Услугите за предоставяне на грижи отдавна са напуснали

първоначалната сфера на предоставянето им и се извършват във всички сфери на икономиката – в отделните домакинства (семейства), в гражданското общество, в публичния сектор и съставляват все по-голяма част от пазара. Интегрирането на грижите в икономическото мислене поставя предизвикателството да се концептуализира ситуация на човешко взаимодействие, доста различна от типичната ситуация на обмен. Неокласическата икономика, концентрирана върху максимизирането на полезността за индивидите и рационалното поведение, не успява да направи това.

Феминистката икономика относно значението на грижите за икономиката

Феминистката икономика е отделна школа на икономическата мисъл, която оспорва ортодоксалната теория за това, че не взема предвид ролята на пола, разглеждайки различните аспекти на икономиката. Феминистката икономическа теория критикува имплицитно обусловените от пола пристрастия на икономическата теория, като например неокласическия homo economicus за това, че не взема предвид „възпроизводствения труд“, свързан с раждането и отглеждането на деца. От тази гледна точка разпределението на платения и неплатения труд е свързано с въздействието на репродуктивния живот върху икономическите решения чрез изследване на въздействието на социалните норми и правните и политически институции.

Мъжете и жените правят избор как да разпределят времето си, но разпределението на времето се формира от социалните отношения и социалното неравенство. Техният избор е значително ограничен от социалните условия и ограничения, с които се сблъскват, както и от институционалната среда, в която живеят. Индивидуалните избори зависят от социалните очаквания, като по този начин адаптират индивидуалното поведение към установените социални норми. Неравномерното разделение на труда между половете обяснява ограничените възможности, които са на разположение на жените, и дългите им часове работа, когато решат да бъдат активни на пазара на труда.

Решенията, свързани с разпределението на времето на жените между платена работа на пазара на труда и неплатена работа в домакинството, имат повече общо с убежденията на обществото, отколкото с рационалния икономически избор. Излизането и участието на жените на пазара на труда и включването им в други области на икономиката зависи от времето, прекарано в неплатена работа в домакинството, включително по полагане на грижи. Повечето мъже не правят такова разпределение на времето си. Това неравенство ограничава способността на жените да поемат платена работа, намалява производителността на труда и намалява бъдещите производствени възможности на икономиката. Ограниченията, изпитвани от жените по отношение на работа на пълно работно време, възнаграждаваща работа, в резултат от неравномерното разделение на труда в домакинството, се дължат на нормите и ценностите на обществото.

Трудът, който традиционно се свързва с женската сфера, е игнориран като производителен и е определян предимно от гледна точка на емоционалната връзка („безценен“ труд, положен от любов). Ако дейностите на жените са направени невидими от категориите и таксономиите, които икономистите развиват, то не е изненадващо, че анализът и действителните политически предписания, които следват от тази рамка, в крайна сметка не обслужват интересите на жените или интересите на обществото като цяло.

Според Мария Флоро (1995), всеки опит за оценка на благосъстоянието трябва да вземе предвид продължителността и интензивността на работата, извършена от съответното лице. Неплатеният труд, извършван от жените, влияе върху нивото на производство в националната икономика чрез възпроизводството на работна сила, което се извършва ежедневно в домакинствата. Разчитането на оценки на общата стойност на предлаганата на пазара продукция не успява да обхване важни измерения на участието и приноса на жените за икономиката. Конвенционалната статистика затъмнява сферата на неплатения труд, което улеснява политиците да игнорират

отрицателните ефекти от съкращенията в обществените услуги, които засягат предоставянето на грижи.

Грижите и неплатеният труд следва да се признават като важни икономически проблеми. На макроравнище те имат важен принос за икономиката и практически могат да ограничат нейния растеж. На микроравнище решенията, които хората вземат относно полагането на грижи и заетостта, са преплетени, така че нито една теория за пазара на труда, нито която и да е политика за пазара на труда, не може реалистично да игнорира неплатения труд, свързан с полагане на грижи. Налице е все по-голямо признание, че подобни решения имат не само краткосрочно въздействие върху пазара на труда и официалната икономика; те могат да имат още по-важни дългосрочни последици за обществото като цяло, тъй като качеството на грижите влияе върху типа работна сила, която една икономика може да очаква в бъдеще.

Остойносттаване на неплатените грижи

Международната организация на труда (МОТ 2022) изчислява, че неплатените грижи и домашният труд в различните държави се оценяват на от 10% до 39% от БВП, като в някои икономики неплатените грижи допринасят повече за икономиката, отколкото секторите на производството, търговията или транспорта. Полагането на грижи е от съществено значение за благосъстоянието на хората и устойчивия икономически растеж, но често е силно свързано с пола, пренебрегва се и се подценява. Неизмерените неплатени услуги на жените са невидима част от икономиката, която не е включена в БВП.

Колко струва неплатеният труд? Въз основа на данни от проучване на използването на времето, т. нар. бюджет на времето в 64 държави, извършено от МОТ, изчисленията показват, че 16,4 милиарда часа се изразходват за неплатена работа по грижи всеки ден, или това се равнява на 2 милиарда души, работещи по 8 часа на ден без никакво вознаграждение. Ако тази работа по грижите беше оценена на базата на почасова минимална заплата, това се равнява на 11 трилиона щатски долара, което

съответства на 10% от световния БВП, който за 2022 г. е 104 трилиона долара.

Това е реалността - икономиката се поддържа от „неплатения труд по предоставяне на грижи“. Това е работата, която позволява на домакинствата да функционират, така че възрастните в домакинството да могат да участват в работната сила. Това е работата, която субсидира обществените услуги, когато те не са налични. Неплатеният труд по полагане на грижи има значителен принос за икономиките на страните, както и за индивидуалното и общественото благосъстояние. Повечето неплатени грижи остават предимно невидими, непризнати и не отчитани при вземането на решения. Този дисбаланс не само лишава жените от икономически възможности – той също струва скъпо на обществото под формата на по-ниска производителност и пропуснат икономически растеж.

Неплатените грижи в системата на националните сметки

Основно задължение на държавата като част от социалния договор е грижите да бъдат предоставяни на всички, които се нуждаят от тях. Грижите обикновено се предоставят от четири институции: домакинства, правителства, пазари и доброволчески организации. От тези институции се очаква да организират грижите по такъв начин, че адекватните и качествени грижи да са надеждно достъпни за всички, които се нуждаят от тях; обаче, ако има някакви пропуски, се очаква правителството да ги запълни.

„Неплатените“ грижи се отнасят до безвъзмездните грижи, предоставени на членовете на домакинството, роднините и общността. Изследователският институт на Обединените нации за социално развитие (UNRISD) разделя неплатените грижи на преки грижи (главно физически грижи и обучение на деца и т.н.) и косвени грижи (грижи за деца, придружаване на места и т.н.). Косвените грижи включват и издръжка на домакинството. Безплатните грижи, предоставяни от домакинствата, са най-важната част от грижите, тъй като поддържат семействата заедно и подпомагат човешките и социални ценности.

Неплатеният труд като „работа“

Много учени подчертават, че неплатеният труд е труд, който използва времето и енергията на членовете на домакинството за производство на стоки и услуги за повишаване на благосъстоянието на домакинствата. На макро ниво тази работа подобрява цялостното представяне на икономиката. Неплатеният труд е продуктивно използване на човешки труд и допринася за формирането на човешки капитал чрез отглеждане и възпитание на деца. Освен това се грижи за амортизацията на труда и дава възможност на хората да се върнат на работа на следващия ден. Следователно неплатеният труд е важен компонент на икономиката.

Резолюцията на 19-та Международна конференция на статистиците по труда (ICLS) относно „Статистика на работа, заетост и непълноценно използване на труда“ също включва неплатената работа извън системата на националните сметки като част от „работата“. Тази резолюция дефинира работата като „всяка дейност, извършвана от лица от всякаква възраст и пол за производство на стоки и услуги за използване от други или за собствена употреба, с изключение на лични услуги, които не подлежат на делегиране“ (МОТ).

И двата подхода към неплатения труд, т.е. определянето му като „грижи“ и като „работа“, са важни за икономиката, тъй като и според двата подхода неплатеният труд допринася за общия резултат и благосъстоянието на икономиката.

Има няколко причини, поради които неплатеният труд следва да е важна област на загриженост за една икономика и защо трябва да се обърне внимание на този труд. Като начало, разпределението на неплатения труд между мъжете и жените (а също и между богати и бедни) е силно неравномерно. Проучванията за използване на времето (бюджет на времето), макар и не универсални, национални или редовни в много страни, ясно показват, че: (1) неплатеният труд е силно неравномерен в разпределението си между мъжете и жените, като жените поемат основната тежест по отношение на участието, както и времето, прекарано в неплатена работа, (2) платената работа също се разпределя неравномерно, като

мъжете носят малко по-голяма тежест и (3) жените поемат значително по-голяма тежест от общата работа (платена и неплатена работа), отколкото мъжете. Това изключително неравномерно разпределение на работата е проблемна област не само за справедливостта по отношение на пола, но и за икономиката.

Друга причина, поради която неплатеният труд заслужава вниманието на учените, е, че неплатеният труд има няколко вградени слабости. Неплатеният труд в повечето случаи е невидим, тъй като данните за използването на времето (бюджета на времето) все още не са станали обичайна характеристика на националните статистически системи в много страни. Дори когато са налични някои данни за използването на времето, тази неплатена работа все още не е призната за важна работа, която трябва да бъде обхваната от икономическите политики.

Важно е да се отбележи, че преобладаването на жените в тази работа не е резултат от техния свободен избор или тяхната относителна ефективност или неефективност. Разделението на работата между мъже и жени до голяма степен е социална конструкция - определена от патриархалните традиции и ценности. Всъщност това крайно неравномерно разпределение е в основата на властовите отношения между мъжете и жените и на всички широко разпространени неравенства между половете. Освен това неплатената работа е повтаряща се (т.е. извършва се ежедневно), скучна и често тежка работа.

Тъй като тази работа попада извън обхвата на икономическите политики, умората на работата, заедно със стреса във времето на неплатените работници, технологията и производителността на тази работа, условията на труд и т.н., също са извън обхвата на правенето на политики. По този начин неплатеният труд, който допринася значително за икономиката, не се разглежда систематично при разработването на политиките.

Изключването на неплатения труд от системата на националните сметки

Внимателният преглед на литературата относно системата на националните сметки

показва, че няколко непазарни дейности са били добавени към тях с течение на времето (ООН 1993, 2008). Докато неплатеното производство на *стоки* за собственото крайно потребление на домакинството е включено в БВП, неплатеното производство на *услуги* за собственото крайно потребление на домакинството остава извън БВП. Това е така, защото, както се посочва в документа, решението дали стоките да бъдат продадени или задържани може да бъде взето дори след като са били произведени (ООН 2008). Този аргумент не е задоволителен, тъй като неплатените услуги също влизат и излизат от пазара в зависимост от различни ситуации на микро- или макроравнище.

Според Международната организация на труда (МОТ) производственият процес продължава както в пазарната, така и в непазарната сфера. Например в производството на храни има последователност от отглеждане на култури – прибиране на реколтата – обработка – съхранение – обработка – готвене – консумация. С изключение на последния етап, всички процеси са производство, добавяне на стойност и всички трябва да бъдат включени в системата на националните сметки. По същия начин формирането на човешки капитал започва с отглеждането на детето (като се полагат грижи за неговото здраве и образование и т.н.) у дома и продължава след това в училище. Формирането на човешки капитал обаче се признава едва след като детето тръгне на училище. Тази разделителна линия е наречена „патриархална линия“, която поставя невключените в системата на националните сметки услуги под покривало на невидимост и ги извежда извън обхвата на икономическата политика: в процеса тя добавя мъжки пристрастия към макроикономиката. С други думи, това разделение принуждава политиките да приемат частичен и предубеден възглед за икономиката.

Разделението предполага нарушаване на справедливостта и човешките права на жените. Горната дискусия показва, че работата извън системата на националните сметки е вид данък време за жените през целия им жизнен цикъл. Този данък върху времето има тенденция да намалява времето, налично за платена работа, свободното време и времето за образование и

здраве на жените. В случай на по-бедни групи, този данък върху времето има тенденция да обрича жените на бедност – както по отношение на доходите, така и по отношение на времето. Това е форма на социално и икономическо изключване на жените от пазара и от основната икономика. На практика води до сегрегация на жените в икономиката.

Това може да се разглежда и като нарушение на основните човешки права на жените. Едностранчивото разпределение на платения и неплатения труд между мъжете и жените нарушава правото на жените на равни възможности, както и правото им на недискриминация, правото на образование, правото на здраве и правото на работа. То също така нарушава правото им на социална сигурност като неплатени работници, правото да се ползват от предимствата на научния прогрес и правото на участие в икономиката. За жените от изключително бедните домакинства това неравномерно разпределение води до нарушаване на основните социални, културни, икономически и политически права (ООН 2013).

Неплатеният труд и макроикономиката

Икономическите теории в миналото не признават неплатения труд като част от основната икономика. Класическите икономисти заявяват, че неплатените домашни услуги не са производство, защото „производството е само на пазара“. Неплатена услуга в дома е потреблението на спечелените доходи. Неокласическите икономисти поставят неплатената работа в домакинствата извън обсега на икономиката, защото неплатената работа е непазарна работа – трудът на зависимите лица, а не трудът на хората, които изкарват прехраната. Освен това неплатеният труд не е икономическо благо, защото е „безплатен“ и е „неограничен“. Саймън Кузнец, бащата на системата на националните сметки, също държи неплатената работа да бъде извън обхвата на националния доход, тъй като е „производство на домакините“ и следователно не е част от икономиката.

Изключването на неплатения труд от основните икономически теории не е приемливо за някои от сегашното поколение икономисти,

които подхождат реалистично и логично към макроикономиката. Трябва да се приеме, че домашните неплатени услуги не са просто потребление, а представляват и производство от членовете на домакинството. Освен това неплатената работа не е безплатна (има цена). Тя също не е неограничена (има ограничения върху работоспособността на жените) и следователно е икономическо благо.

Домакинството е един от трите сектора на макроикономиката. Това не е допълващ сектор; това е основен градивен елемент, структурно свързан с другите два сектора, а именно публичния сектор и пазара. Секторът на домакинствата осигурява официален труд, неформален труд и неплатен труд за икономиката. Тази работна сила се предоставя на бизнес сектора и публичния сектор. И двата сектора получават официален и неформален труд от сектора на домакинствата. Секторът на домакинствата също така предоставя официална платена работа и доброволна работа на нестопански институции.

По същия начин бизнес секторът и публичният сектор предоставят стоки и услуги на сектора на домакинствата и на нестопанските институции. Бизнес секторът също така предоставя стоки и услуги на публичния сектор. И накрая, публичният сектор също предоставя услуги на бизнес сектора, сектора на домакинствата и нестопанските институции. Такива са връзките между трите основни сектора в макроикономиката и това предполага, че как хората разпределят времето си между платена работа (включена в националните сметки) и неплатена работа (не включена в националните сметки) е важно и трябва да се използва, за да се разбере въздействието на макрополитиките както върху тези, които извършват платена работа, така и върху тези, които извършват неплатена работа.

Неплатеният труд като субсидия за макроикономиката

Връзката между сектора извън системата на националните сметки и останалата част от икономиката показва, че домакинствата субсидират макроикономиката по множество начини.

Домакинствата (чрез неплатения труд)

предоставят няколко услуги, които се очаква правителството да предоставя на хората. Те включват грижи и основно обществено осигуряване. Домакинствата се грижат за болни и хронично болни хора, както и за хора с увреждания и възрастни хора, осигуряват образование, здравеопазване и хранене на децата. Доброволните неплатени услуги предоставят и онези услуги на хората, за които се предполага, че държавата отговаря. Следователно всички тези неплатени услуги водят до намаляване на тежестта върху държавата. При липсата на тези неплатени услуги държавата би изразходвала много повече средства за обществено осигуряване. Накратко, неплатеният труд субсидира правителството, като предоставя грижи на домакинствата.

По същия начин домакинствата също субсидират пазара в бизнес сектора. Неплатеният труд намалява цената на труда на макро ниво. Частният сектор трябва да плаща много по-малко от това, което би платил, за да поддържа същия стандарт на живот на работниците (амортизацията на труда се покрива от неплатени домакински услуги). Това повишава печалбите на макро ниво, което води до увеличаване на размера на натрупания капитал и икономическия растеж.

Неравномерно разпределение на неплатения труд по пол и макроикономически загуби

Въпреки че съставляват половината (или 48–49%) от населението, приносят на жените към конвенционалната макроикономика е много малък, както по отношение на степента им на участие на пазара на труда, така и по отношение на техния дял във високопроизводителни сектори. Жените допринасят много по-малко от техния потенциал за икономиката (МВФ 2013).

Неравностойното бреме на неплатения труд върху жените разделя пазара на труда по пол. Тежестта на неплатения труд, заедно със социалните норми и традиции, свързани с него, води до по-ниско натрупване на човешки капитал (здраве, образование, умения и др.) от жените, което от своя страна ограничава представянето на жените на пазара на труда. Когато повечето жени влязат на пазара на труда,

те влизат с бремето на отговорностите на неплатената работа на плещите си, което има тенденция да ги лишава от равни условия от самото начало.

По-ниското ниво на образование и умения на жените, заедно с по-ниската им мобилност, води до по-слабото им участие на пазара на труда, както и до пренаселеност в нископроизводителни професии, по-ниски заплати и по-високи нива на безработица. Сегрегацията и дискриминацията на жените има тенденция да намалява перспективите им на пазара на труда. Жените предприемачи също са ограничени поради по-слабия си достъп до ресурси, кредити и технологии (МВФ 2013). Накратко, основаното на пола разделение на труда у дома и на пазара не позволява на икономиката да използва пълния потенциал на своята работна сила. Международният валутен фонд изчислява, че БВП на една страна може да се увеличи значително, ако се използва пълният потенциал на женската работна сила.

Неолиберални политики и неплатен труд

Твърди се, че неолибералните политики, чрез въздействието си върху неплатения труд, имат неблагоприятно въздействие върху икономиката. Нанси Фолбре (2009) твърди, че неолибералните политики са прехвърлили цената на тези икономически политики върху неплатените работници. Даян Елсън (2008) също твърди, че успехът на неолибералните политики за увеличаване на икономическия растеж обикновено се постига за сметка на жените, а това от своя страна води до макроикономически загуби.

Например либерализацията на търговията разширява световните пазари за местни продукти и повишава темпа на икономически растеж. Но също така води до реструктуриране на производството (за гъвкавост) и реструктуриране на труда (за гъвкавост и за намаляване на цената на труда). Тъй като жените с тежестта на неплатената работа се вписват добре в тази система за гъвкавост, те в крайна сметка приемат работа (обикновено в долния край на веригата на стойността), която е с лошо качество, т.е. с ниски

заплати, слаба или никаква социална защита, ниска статус на заетост и с лоши условия на работа като цяло. Това води до увеличаване на общата тежест на работата, което води до по-голям стрес във времето. Това е не само загуба на благосъстояние за част от работната сила (обикновено за жените), но е и изчерпване на човешкия капитал (на жените) и неоптимално използване на работната сила в икономиката. В крайна сметка това намалява потенциалните ползи за икономиката в дългосрочен план.

По същия начин, когато публичните разходи се намалят, за да се постигнат целите за фискален дефицит (както често се прави от правителствата за макроикономическа стабилност), се стига до намаляване на разходите за здравеопазване, образование и обществени услуги. Това от своя страна води до увеличаване на тежестта на неплатения труд върху жените. Тъй като приватизацията на тези услуги ги прави скъпи, тези услуги се въвеждат в домакинствата като част от тяхната стратегия за справяне, намалявайки тяхното благосъстояние, човешки капитал и производителност, от една страна, и дефицита на грижи в икономиката, от друга страна. Тези негативни последици обаче остават незабелязани поради липсата на данни и не се създават подходящи политики. С други думи, частичният поглед върху икономиката и частичното правене на политики водят до няколко изкривявания на макроикономическо ниво.

Интегриране на неплатения труд в макроикономиката

Можем да твърдим, че работата извън системата на националните сметки е неразделна част от макроикономиката. Дейностите преминават от включени в системата на националните сметки към не включени в системата на националните сметки и обратно. Например, по време на период на спад, когато заетостта и доходите спадат, домакинствата са склонни да увеличат своята неплатена работа като стратегия за справяне, като извършват някои от платените дейности в домакинството; и обратно, по време на бум, когато заетостта и доходите се покачват, домакинствата са склонни да намалят своята неплатена работа, като

изнасят тази работа на пазара, тъй като сега могат да си позволят да купуват пазарни услуги. Това антициклично поведение на неплатения труд е добър индикатор за макроикономическите взаимодействия на двете категории труд. Като се има предвид ограниченият капацитет на жените да полагат грижи, това може би означава, че икономиката ще страда от криза в грижите по време на спад, освен ако правителството не се намеси по-сериозно. Това също така предполага, че има връзка между платения (и включен в системата на националните сметки) и неплатения (не включен в системата на националните сметки) труд и че неплатеният труд трябва да се третира като труд в икономиката, а неплатените работници трябва да бъдат обхванати от макроикономическите политики и политиките, свързани с труда и заетостта. Следователно важен въпрос в този контекст е как да се интегрира неплатеният труд с макроикономиката и макроикономическите политики.

Подходът на грите „R“

Подходът на грите „R“ за интегриране на неплатения труд в макроикономическите политики е препоръчан за първи път от Даян Елсън (2008). Този подход се опитва да интегрира неплатения труд в основната икономика, като го намали и реорганизира между платен и неплатен труд. Очаква се подобна интеграция да подобри ефективността на цялата работна сила, от една страна, и да извлече някои макроикономически ползи, от друга страна.

Първото „R“ (*recognition*) се отнася до *признаването* на неплатения труд, т.е. даване на видимост на тази работа в националната статистическа система. Това трябва да се постигне главно чрез провеждане на редовни проучвания за използването на времето (бюджет на времето), които събират подробна и изчерпателна информация за всички човешки дейности, включително неплатените дейности. Предоставянето на видимост предполага: (1) предоставяне на информация за участието на жени и мъже, както и момчета и момичета в различни дейности, включително неплатени

дейности, заедно с времето, прекарано от тях в тези дейности; (2) предоставяне на информация за технологията, използвана в различните неплатени (и други) дейности, включително включената тежка работа и стрес, изпитван от работниците; (3) оценка на детерминантите на естеството и размера на неплатения труд по отношение на социално-икономическите характеристики на домакинството и индивидите; и (4) показване как общата сума на грижите се разпределя между правителството, пазара, организациите на гражданското общество и в рамките на домакинството.

Второто „R“ (reduction) се отнася до *намаляването* на неплатената работа, за да се намали тежката част от работата, както и времеви стрес на неплатените работници. Това може да стане по много начини: (1) чрез подобряване на технологията на някои видове работа, за да се намали тежкия труд и да се подобри производителността на неплатения труд; (2) чрез осигуряване на инфраструктурна подкрепа за намаляване на тежката работа и (3) чрез осигуряване на достъп до основните услуги чрез подобряване на свързаността или чрез създаване на такива услуги на удобни местоположения. Тези стъпки ще освободят жените от бремето на неплатената работа и ще намалят стреса им във времето, за да се наслаждават на свободното време или да участват на пазара на труда. В случай на деца, изпълняващи тази работа, тези стъпки ще освободят децата, така че да могат да участват пълноценно в образованието.

Третото „R“ (redistribution) се отнася до *преразпределението* на неплатената работа в рамките на домакинството и в рамките на четирите институции за полагане на грижи. Преразпределението на неплатения труд в домакинството изисква промени в господстващите патриархални норми и обичаи. Този вид преразпределение е от съществено значение преди всичко за осигуряване на равни условия за жените в икономиката и особено на пазара на труда за постигане на оптимално ефективно разпределение на работната сила. Дори ако външни институции се включат в неплатената работа, част от нея винаги ще остане в домакинството. Правителството може

да обмисли предоставянето на стимули за насърчаване на споделянето на неплатения труд от мъжете.

Преразпределението на неплатените грижи между другите институции за полагане на грижи изисква прехвърляне на част от неплатената работа към основната икономика – към пазара, към публичния сектор или към доброволческия сектор (платен и неплатен). Неплатената работа, която може да бъде прехвърлена към основната икономика, често се нарича „скрити свободни работни места“, т.е. свободните работни места, които трябва да бъдат в основната икономика, но са скрити, тъй като са неадекватно попълнени от неплатен труд. Типът неплатен труд, който може да бъде преместен в основната икономика, може да бъде: (1) *полагане на грижи за деца* – грижи за деца, когато майките работят или не работят, т.е. грижи за бебета и деца, храненето им и грижата за техните други нужди и (2) *полагане на грижи за възрастни хора, инвалиди, хронично болни, други болни*.

Тези грижи, когато се предоставят от домакинствата като неплатени грижи, често са неадекватни или по отношение на времето, прекарано в тях, или по отношение на тяхното качество, редовност и надеждност. Въпреки това, ако се създадат нови работни места в основната икономика, за да се осигурят тези грижи, държавата може да осигури предоставянето на професионални грижи с редовност, от една страна, и неплатените работници могат да бъдат освободени от времеви стрес на това бреме, от друга страна. Жените, освободени от тази работа, могат също да участват в производителна работа в основната икономика, което води до оптимално използване на работната сила. Трябва да се подчертае, че не всички неплатени грижи и работа могат или трябва да бъдат прехвърлени към основната икономика.

Това преразпределение на грижите, което води до реорганизация на работната сила (платена и неплатена), трябва да бъде част от националната трудова политика по множество причини: то има за цел да осигури равни условия на работещите жени на пазара на труда — за справедливост по отношение на пола, както и за

повишаване на нивата на участие на жените в работната сила; създава нови възможности за платена заетост в основната икономика; осигурява професионални грижи (и решава основен проблем с липсата на грижи, наблюдаван в момента) за тези, които се нуждаят от тях; и има тенденция да оптимизира използването на работната сила в икономиката.

Такъв подход може значително да повиши публичните разходи (когато се правят опити да бъдат задържани в рамката на нелибералната политика) и може също така да създаде инфлационен натиск в икономиката, като увеличи популателната способност в икономиката. Въпреки това може да се твърди, че: (1) генерирането на основна заетост, както и осигуряването на професионални грижи за децата, имат значително мултиплициращо въздействие на макроравнище и (2) финансовото пространство на бюджета може да се увеличи чрез спазване на принципа на „максималните налични ресурси“. Печалбата от реорганизацията на труда със сигурност ще надхвърли разходите.

Остойността на неплатения труд в сателитни сметки

Оценяването на неплатения труд в парично изражение е друг подход за интегриране на неплатения труд в основната икономика. Оценяването по същество описва неплатения труд в парични единици, така както се оценява БВП. Това прави възможно да се даде видимост на тази работа по отношение на нейния дял от общото благосъстояние на икономиката. Очаква се също оценката да помогне при оценката на общия БВП за разширената макроикономика. Казано по друг начин, икономиката се състои от трите сектора (домакинства, пазар и правителство), а оценката помага при оценяването на приноса на всеки един от тях.

Оценяването на неплатения труд е предмет на дебат в литературата. От една страна, има учени, които твърдят, че „грижата“ е много повече от „труд“ и не може да бъде измерена в парично изражение. Също така се твърди, че не е лесно да се получат точните цени за някои от дейностите, извършвани като неплатен труд -

като например разказване на приказки за лека нощ на децата. От друга страна, някои учени твърдят, че оценката на неплатения труд в парично изражение дава видимост на приноса на неплатения труд в БВП.

Тази оценка оправдава претенциите на неплатените работници към държавната хазна, тъй като им позволява да изискват средства за подобряване на технологията и условията на труд и дори пенсионни обезщетения. Оценяването също така дава прогнози за общото благосъстояние на икономиката по отношение на по-широка оценка на БВП и по този начин дава пълна видимост на неплатения труд на жените. За да направим БВП на различните страни сравним, е необходимо да обединим конвенционалния БВП със стойността на неплатения труд.

Аргументите в полза на оценката изглеждат по-силни от макроикономическа гледна точка. Няколко глобални организации и глобални срещи на върха препоръчват оценяването на неплатения труд - ООН през 1993 г. и 2008 г., Програма на ООН за развитие през 1995 г., МОТ през 2013 г., Пекинската платформа за действие през 1995 г.

Аргументът, че оценката ще надуе доходите на бедните и ще надуе националния БВП, не изглежда валиден на основание, че (1) БВП на различните страни ще бъдат сравними само когато всички страни добавят стойността на неплатения труд в разширен БВП и (2) основна цел на съставянето на сметки за националния доход е също да се проучи структурата на икономиката - по-високият дял на БВП от неплатен труд определено ще се счита за проблем за бедните страни. Трябва обаче да се внимава много относно методологията, използвана за оценяване на неплатения труд.

Приетият метод понастоящем е да се съставят *сателитни сметки за неплатени услуги на домакинствата*. Сателитните сметки обикновено са насочени към необходимостта от разширяване на аналитичния капацитет на националното счетоводство за избрани области (ООН 2008). Сателитната сметка на неплатения труд е разширение на системата на националните сметки извън нейните конвенционални граници. Този метод

експериментира с нови концепции и методи и предоставя по-широк поглед върху сметките на националния доход. След като методологията на тези сметки бъде финализирана и утвърдена, се очаква тези сметки да бъдат обединени с основните сметки.

Интегриране на неплатения труд в макроикономическите политики

Един основен макроикономически въпрос, който трябва да бъде разгледан, за да се осъществи тази интеграция, е да се разбере концептуално и емпирично динамиката на връзката между платения и неплатения труд. Някои от важните теоретични въпроси, на които трябва да се отговори, са: Какви са определящите фактори за естеството и обхвата на неплатения труд? Как са свързани с макроикономиката? И как се променя динамиката на тази връзка с времето? Необходима е солидна теоретична работа, за да се разберат връзките между платения и неплатения труд, за да се получи ясна представа за динамиката на разширената макроикономика. МВФ също набляга на придобиването на добро разбиране на връзките между платения и неплатения труд.

На емпирично ниво са препоръчани няколко подхода от различни учени. Един подход, често препоръчван от учените за справяне с тази интеграция, е да се анализира, концептуално и емпирично, въздействието на макроикономическите политики върху платения и неплатения труд. МВФ също е включил в бъдещите си планове анализ на въздействието на макроикономическите политики върху неплатения труд и неравенствата между половете (МВФ 2013). По подобен начин МОТ препоръчва анализ на неплатената работа и участието на жените на пазара на труда и техните макроикономически ефекти (МОТ 2014).

Въздействието на макроикономическите политики върху платената работа обикновено се анализира от политиците; въздействието върху неплатения труд обаче е изключено както от анализа, така и от разработването на политики. Няколко проучвания в тази област показват, че макроикономическите политики или

секторните политики имат различно въздействие върху платения и неплатения труд. Например, политиките на строги икономии, използвани за справяне с глобална криза, са склонни да намаляват разходите в социалния сектор, което увеличава тежестта на неплатения труд върху жените, намалявайки благосъстоянието на жените, както и производителността. Наблюдава се, че политиката за либерализация на търговията, която насърчава икономическия растеж, води до „гъвкавост“ на труда и в крайна сметка завършва с насърчаване на домашно производство, обикновено извършвано от жени. Това увеличава тежестта на платената и неплатената работа върху тези работници и често увеличава работното време на децата (както платено, така и неплатено). Следователно, от една страна, жените изпитват стрес във времето и изчерпването на тяхната енергия (и продуктивност), докато от друга страна, децата страдат по много начини, като загуба на детството, неоптимален растеж и липса на грижи. Важно следствие от всичко това е, че политиците са склонни да грешат много при разработването и мониторинга на макроикономическите политики, ако неплатеният труд бъде изключен от анализа на политиката.

Интегриране на неплатения труд в политиките за пазара на труда

Както се вижда по-горе, по-ниският статус на работещите жени на пазара на труда не може да бъде анализиран задоволително, без да се проучат ограниченията на техния неплатен труд. Това е така, защото естеството на тяхната неплатена работа ще окаже значително влияние върху тяхното участие и времето, прекарано в дейности на пазара на труда. Това също ще повлияе на техния избор на работа, тяхната мобилност и други условия на заетост. Следователно е необходимо да се включи неплатеният труд в разбирането на функционирането на пазарите на труда, изучаването на неравенствата между половете на пазара на труда, анализирането на проблемите, свързани със заетостта и безработицата, и в разработването на политики в

тази област.

За да се оптимизира използването на цялата работна сила (платена и неплатена) в икономиката, е важно разделението на труда, основано на пола, у дома и на пазара на труда, да бъде коригирано, така че да се осигурят равни условия за всички работници. Следователно е важно да се намали и сведе до минимум броят на неплатените работници чрез намаляване на тази работа (чрез подобряване на технологията на тази работа и чрез улесняване на тази работа чрез подходяща инфраструктура) и чрез прехвърляне на част от работата към основната икономика. Тази реорганизация на работната сила между платен и неплатен труд е необходима за оптимизиране на използването на работната сила в икономиката. Необходимо е разделението на труда между платен и неплатен труд да се основава на свободния избор на работниците, а не на патриархалните ценности, каквито са патриархалните ценности, които могат да ограничат навлизането на по-ефективен и по-производителен труд на пазара на труда.

Политиките, формулирани от правителствата, са: (1) предоставяне на гъвкаво работно време на работниците (на непълно работно време) работни места, съкратена работа, разпределени часове и др.), за да се даде възможност на неплатените работници (главно жени) да управляват неплатената и платената работа; (2) намаляване на разстоянието между пазара на труда и дома (разрешаване на работа от къщи или надомна работа); (3) финансова помощ при раждане на дете и платен отпуск за отглеждане на малки бебета и деца (обезщетения за майчинство, допълнителен отпуск, продължителен отпуск без заплащане и др.); (4) финансови стимули по отношение на данъчни кредити, бонуси и надбавки за родителите, както и предоставяне на социални права, свързани с полагането на грижи, като индивидуални пенсионни права или допълнителни пенсионни права за компенсиране на времето, прекарано извън пазара на труда; (5) осигуряване на заведения за грижи за деца, детски ясли за малки бебета, обедни хранения в училищата и др.; (6) стимули за работодателите за наемане на жени (особено

онези жени, които се връщат на пазара на труда); и (7) специално обучение, преквалификация и програми за умения за жени. Тези политики имат за цел да помогнат на неплатените работници да управляват както платената, така и неплатената работа. От тях също се очаква да поддържат и увеличават участието на жените на пазара на труда, за да използват пълния потенциал на женския труд, така че да увеличат максимално икономическия растеж.

МВФ твърди, че това увеличение на участието на жените на пазара на труда е особено важно в икономиките, където общото участие на пазара на труда намалява поради застаряването на населението. Очаква се жените, които сами изкарват доходите си на пазара на труда, да се грижат по-добре за здравето и образованието на децата си. И това също е макроикономическа печалба (МВФ 2013). Важно е подкрепата да бъде насочена еднакво към майките и към бащите. В противен случай, както се случва в момента, всички тези политики само ще засилят ролята на жените като предоставящи неплатени грижи, ограничавайки свободата им на пазара на труда.

При разработването на политики за заетост на жените, включително политики за формиране на умения, тяхното въздействие върху неплатената работа следва да се разглежда чрез подходящи разпоредби, за да се осигурят равни възможности за мъжете и жените на пазара на труда. За програмите за развитие на предприемачеството, например, е необходимо да се обърне внимание на специфичните ограничения, пред които са изправени жените, за да им се осигури равен достъп до активи, кредити, разширяване на дейността, технологии и други ресурси. По същия начин е важно да се подчертае, че неотчитането на неплатения труд ще намали ефективността на всякакъв вид активни мерки на пазара на труда, като например развитие на умения или наемане на работа на жени, тъй като жените просто нямат време да участват в такива дейности. Ако се заемат с тези дейности, това може да доведе до това децата им да поемат по-голямо бреме от неплатената работа.

Бъдещи възможности за заетост в сферата на грижите

Международната организация на труда (МОТ 2022) изчислява, че глобалната заетост в сферата на грижите се очаква да нарасне от 206 милиона работни места на 358 милиона работни места до 2030 г. просто въз основа на социално-демографските промени (може да се създадат 152 милиона работни места до 2030 г.). Заетостта може да нарасне до 475 милиона (може да се създадат 269 милиона работни места до 2030 г.), ако правителствата инвестират ресурси за постигане на целите на ООН за устойчиво развитие по отношение на образованието, здравеопазването, дългосрочните грижи за възрастните хора и равенството между половете. Потенциал на сектора на грижите за създаване на достойни работни места - до 299 милиона нови работни места в световен мащаб могат да бъдат създадени до 2035 г. в сектора на икономиката на грижите.

В същото време обаче голяма част от грижите продължават да се извършват безплатно от семейства и приятели, у дома и в общностите. Тази неплатена работа по грижи не е включена в БВП, тъй като БВП взема предвид само работата, която се извършва срещу заплащане на официалния пазар. Следователно, ако разглеждаме само БВП като мярка за икономиката и икономическия растеж, пропускаме огромен сегмент от икономиката и икономическите дейности. Както показва пандемията, без платена или неплатена работа по грижи нашата икономика няма да може да функционира ефективно, нито би могла да се поддържа. Но заради полагането на неплатени грижи 42% от жените в света не могат да си осигурят работа; жените и момичетата поемат повече от 75% от неплатената работа по грижи в света; в 89% от домакинствата жените и момичетата извършват по-голямата част от домакинската работа; те са 94 процента от осигуряващите грижите за децата.

Заклучение

Независимо от промените, които се наблюдават на съвременния пазар на труда, жените извършват повече неплатена работа, включително работа по полагане на грижи,

отколкото мъжете. Поради повишената активност на жените на пазара на труда, подобно разпределение на времето поставя жените в неизгодно положение. Жените работят по-дълго от мъжете, но по-голямата част от работата им остава неплатена. Неокласическите икономисти не са разглеждали неплатения труд като икономически проблем дълго време. Това се променя през ХХ век, когато разпределението на времето се обяснява с помощта на понятието за сравнително предимство, което жените имат при извършването на неплатена домашна работа, включително полагането на грижи. Това води до заключението, че традиционното разделение на труда е полезно за домакинствата, така че жените вземат рационални решения да се откажат от доходи от платена работа и да се ангажират повече с домакинството. Такъв подход, който се занимава с рационалния избор и максимизиране на полезността на индивидите, не отчита ролята на социалните норми, ценности и традиции. Феминистката икономика дава различно обяснение на разделението на труда между половете. Според тази гледна точка решенията, взети от жените, отразяват ценности и норми, споделяни от обществото, които поставят жените в неравностойно положение, чиито възможности са ограничени поради ограничения във времето.

Въпреки че като цяло разделението на труда може да предостави на жените възможности за любящи взаимоотношения, то доведе до изключване на жените от пълно участие в икономическите, политическите и културните системи. То също има важно въздействие върху положението на жените в тези системи. Това води до въпроса какво да се направи, за да се разпредели по-добре времето между жените и мъжете. Доминиращият, неокласически подход делегира този въпрос на домакинствата, посочвайки ползите за отделното семейство. От тази гледна точка грижите и другите видове домакински труд са частни проблеми на конкретно семейство и трябва да бъдат решени в рамките на това семейство. Феминисткият подход се съсредоточава върху обществените ползи и разходи, произтичащи от съществуващото разделение на труда, което предполага, че

неплатеният домашен труд, както и трудът по полагане на грижи трябва да се разпределят по-равномерно не само между жените и мъжете, но и между всички членове на обществото. И поради последното изисква активна роля на държавата. Държавата трябва да регулира и подкрепя семействата в техните усилия. Едно от възможните решения е да се оцени въздействието на съществуващите политики върху разделението на труда между половете, друго е предоставянето на достъпни институции за грижи, като детски ясли, детски градини или институции за грижи за възрастни. Така промяната на теоретичния подход води до преминаване на труда по полагане на грижи от частната към публичната сфера.

Използвана литература

- Antonopoulos, R. and I. Hirway (Eds) (2010) *Unpaid Work and the Economy: Gender, Time Use and Poverty in Developing Countries*. New York: Palgrave MacMillan.
- Becker, G.S. (1981) *A Treatise on the Family*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Charmes, J. (2019) *The Unpaid Care Work and the Labour Market. An analysis of time use data based on the latest World Compilation of Time-use Surveys*. ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---gender/documents/publication/wcms_732791.pdf
- Elson, D. (2008) *The Three R's of Unpaid Work: Recognition, Reduction and Redistribution*. Statement to Expert Group Meeting on Unpaid Care Work. United Nations Development Programme (UNDP), New York.
- Floro, M. (1995) *Women's Well-Being, Poverty, and Work Intensity*. *Feminist Economics*, vol. 1, no. 3, p. 1–25.
- Folbre, N. (2009) *Greed, Lust and Gender*. Oxford: Oxford University Press.
- Hirway, I. (2015) *Unpaid Work and the Economy: Linkages and Their Implications*. Levy Economics Institute of Bard College. https://www.levyinstitute.org/pubs/wp_838.pdf
- Zachorowska-Mazurkiewicz, A. (2016) *Gender, unpaid labour and economics*. https://www.researchgate.net/publication/317126155_Gender_unpaid_labour_and_economics
- Care at work. Investing in care leave and services for a more gender equal world of work. (2022) International Labour Organization. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_838653.pdf
- Care work and care jobs for the future of decent work. (2018) International Labour Organization. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_633135.pdf
- Creating a Caring Economy: A Call to Action (2020) Women's Budget Group. <https://wbg.org.uk/wp-content/uploads/2020/10/WBG-Report-v10.pdf>
- Maternity and Paternity at Work: Law and Practice across the World. (2014) Geneva: ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_242615.pdf
- Promoting women's economic empowerment: recognizing and investing in the care economy. (2018) ISSUE PAPER, UN WOMEN <https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2018/Issue-paper-Recognizing-and-investing-in-the-care-economy-en.pdf>
- System of National Accounts 2008 (2008 SNA) UN. <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/sna2008.asp>
- The Global Care Economy. (2022) Global Health & Gender Policy Brief. Wilson Center. <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/uploads/documents/The%20Care%20Economy%20-%20MHI%20Policy%20Brief%20Apr%202022.pdf>
- Women's economic empowerment and the care economy in the ECE region: The impact of economic and social policies during the COVID-19 response and recovery. (2021) https://unece.org/sites/default/files/2021-01/PBrief_Care%20Economy_Covid%20response_08012021_1.pdf